

יום טובו¹ ותשלומין דעצרת

לעילוי נשמת

אמי מורתי זכרונה לברכה

פרק ראשון

א. במשנת חגיגה שנינו²:

בית שמאי אומרים: מביאים שלמים ואין סומכין עליהם אבל לא עולות,
ובית הלל אומרים מביאין שלמים ועולות וסומכין עליהם³;
עצרת שחל להיות בערב שבת: כ"ש אומרים יום טובו אחר השבת, ובית
הלל אומרים אין יום טובו אחר השבת⁴, ומודים שאם חלה להיות בשבת
שיום טובו אחר השבת;
אין כהן גדול מתלבש בכליו ומותרין בהספד ובתענית, שלא לקיים דברי
האומרים עצרת אחר השבת.

לכאורה קשה לשון המשנה; נראה ממנה, שנחלקו כ"ש וכ"ה במשנת חגיגה (היינו
בקטע השני של משנתנו) במחלוקתם במשנת ביצה (הקטע הראשון): לכ"ש, כיון
שאין מביאים עולות ראייה ביו"ט עצמו, יש צורך ביום טובו להקריב בו; ולכ"ה,

נדפס ראשונה ב'פרי הארץ', בטאון לענייני אמונה והלכה, גיליון ג, אייר תשמ"א.

1. למונה זה ראה בבלי, שבת קכט ב, וכן מהרש"א בח"א לסנהדרין מג ב.
2. פ"ב מ"ג, בבלי שם יז א.
3. משנה זו עיקרה במסכת ביצה (פ"ב, בבלי יט א) ונשנתה כאן אגב גררא; עיין תוספות כאן ד"ה בית שמאי.
4. בכל כחבי היד שבדקתי (כ"י קויפמן, כ"י קמברידג' (מהר" לז), כ"י מינכן, וכן בדקדוקי סופרים ובדפוס) וכן בציטוט להלן ע"ב בגמרא — וכן העיר במסורת הש"ס על הגליון כאן — הגידסא היא (בדברי כ"ה): "אין לה יום טובו", וכ"ה אף בתוספתא כ"י וינה, ועי' לקמן. וי"ג "אין להן יום טובו", והכוונה לקורבנות.

כיון שאפשר להקריב העולות ביום טוב גופו, אין צורך ביום מיוחד להקרבתם; מה חדשה לנו משנת חגיגה על הנאמר בביצה?⁵

יתר על כן: אם אכן נחלקו ב"ש וב"ה במחלוקת העקרונית לענין הבאת העולות, וכפי שהסברנו, ואפילו נקבל הצריכותא בגמ' להלן, עדיין יקשה מדוע לא שנתה המשנה מחלוקתם בלשון כללית, ובחרה להעמידה דווקא במקרה של ערב שבת?⁶

ב. בבבלי שם על המשנה:

אמר רבי אלעזר? אמר ר' אושעיא: מניין לעצרת שיש לה תשלומין כל שבעה? שנאמר⁷ "בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות" — מקיש חג השבועות לחג המצות: מה חג המצות יש לה תשלומין כל שבעה, אף חג השבועות יש לה תשלומין כל שבעה.⁸

מעתה צריכים אנו לעיין היטב: מהו ענין "יום טוב" שבמשנתנו, ומה הם ימי התשלומין הנזכרים כאן מדרשת הכתוב? האם דברי ר"א אר"א הם לשיטת ב"ש או ב"ה, או לשתיהן כאחד? נראה פשוט, שכיון שהוא מדרשת הכתוב¹⁰ כולי עלמא מודו בזה, וא"כ הוא — מה יחסם של ימי התשלומין ליום טוב, ומדוע לדעת ב"ה אין דין יום טוב מתקיים כל עיקר? (ונראה להביא לשאלה האחרונה תשובה פשוטה מקרית הגמ' להלן ריש ע"ב: "תנו וכו' וב"ה אומרים אין לה יום טובות — מאי לאו אין לה יום טובות כלל? (רש"י שם ד"ה אין לה וכו': ואם לא הקריבם ביו"ט עוד אין להן תשלומין!) — לא, שאינה צריכה יום טובות¹¹; ההרה אמינא בקושיא היתה, שלב"ה אין תשלומים כל

5. וכן הקשו להלן ע"ב בגמרא, עיי"ש בחירוף הצריכותא.

6. השוה לתוספתא כאן סוף פ"ב: "עצרת שחל להיות בשני או בחמישי או בששי או באחד מכל ימות השבת, ב"ש אומרים יום טובות ביום של אחריה, וב"ה אומרים אין יום טובות".

7. בדפ"ר ונציה רפ"א ליחא ר' אלעזר, אמנם להלן בסוף ע"ב נזכר גם שם שמו ("ואע"ג דאיתמר דר"א אר"א") כמות שהוא כדפוסינו וכו"ה בכי"מ ובכל המקבילות וכו"ה שכו"ה נכון ובר"ו נשמט, ועי' בדק"ס.

8. דברים פ"ד ראה, פט"ו.

9. וראה בהמשך הסוגיא הלימוד מ"ובחג הסוכות" ואכ"מ.

10. דומה כי ר' אושעיא שונה כאן ברייתא ואינו דן היקש מעצמו (ועי' סוכה לא א מחלוקת רש"י ותוס' בזה ואנציק' תלמודית בערכו).

11. בכי"מ: "מאי אין לה יום טובות? אילימא דלא מקריבין כלל — ולימא אין לה תשלומין? אלא — אינה צריכה יום טובות", ועי' דק"ס, שלרעתו נוסח הדפוס עדיף.

עיקר, וקשיא לר"א, והשיבו כי מלתא דפשיטא היא, שיש לב"ה דין תשלומין, אך אין צורך ביום טובוח).

ג. עד אשר נבואה לחקר הענין ולחרץ הקשיים הנ"ל, עלינו לעיין בשאלה צדדית אך רבת עניין: במשנתנו אומר רש"י (בד"ה יום הטבוח) "של קרבנות ראייה וחגיגה של יו"ט — לאחר השבת, שאין קרבין לא ביו"ט ולא בשבת"; דבריו מרפסן איגרי, שכיצד זה כתב שקרבנות שלמי חגיגה לא קרבים ביו"ט, והרי שלמי חגיגה כשלמים הם לכל דבר, ונאכלים לכהנים ולבעלים לאחר הקטרת האימורים, ומהיכי נתיי לאסרם? וכן הקשו כאן בעלי התוספות¹²; ומה שהביאו התוספות מן הירושלמי, שלכאורה משמע שאף בשלמי חגיגה פליגי ב"ש וב"ה, כבר העירו האחרונים מפרשי התוספתא (והיא מקור הירושלמי)¹³, כי כוונת התוספתא אינה לשלמים אלא לעולת ראייה, שאף היא קרויה חגיגה, כמו שמצינו כבר בפרק שלפני כן בתוספתא חגיגה (ה"ו) בזה הלשון: "איזו היא ראייה — אלו עולות הבאות לראייה; איזו היא חגיגה — אלו שלמים הבאים לחגיגה... וזה קרויין חגיגה", ולפי זה קשים דברי רש"י עוד יותר, שאין לו שום מקור לסמוך עליו את מה שכתב, כי שלמי החגיגה אינם קרבים ביו"ט לשיטת ב"ש וצריכים יום טובוח, וצע"ג.

ד. והנה רבינו החת"ם-סופר העלה לישב דברי רש"י, ואגב הלוכו מיישב גם מה שהעלינו לעיל בענין המקרה המיוחד שדברה בו משנתנו בעצרת שחל להיות בע"ש, וזה תורף דבריו¹⁴:

לעולם אף לב"ש מותר להקריב שלמי חגיגה ביו"ט, אבל משנתנו דנה במקרה מיוחד — ביו"ט שחל להיות בערב שבת, ודברי רש"י נאמרו דווקא לענין זה; שהרי אכילת השלמים היא חלק מן ההקרבה, ש"אכילתן זו היא הקרבתן", והרי שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד, ולפיכך אם יקריבו השלמים ביום ו (יו"ט) ויאכלו בו ביום ולמחרתו ביום השבת, והעולות יקרבו רק למחר — ביום א — ימצא שאין העולה קריבה יחד עם השלמים, ונמצאת החגיגה מקוטעת, ולכן דורשים ב"ש במקרה זה, שכיום טובוח יקריבו יחד החגיגה והעולה, ודור"ק שם בדבריו המאירים.

12. בד"ה יום טובוח אחר השבת; ועיי' בבבלי ביצה יט הנ"ל, שעולא מפרש שלב"ש מקריבים שלמי חגיגה ולומד כן מ"רחגותם אותו חג לה", עיי"ש.

13. ראה בפירושו חזון יחזקאל לגר"י אברמסקי על חגיגה ע' 132, וכן הביא גם המהר"ש ליברמן ב'תוספתא כפשוטה', ע' 1301-1302 בשם האחרונים.

14. ראה 'חידושי סוגיות' (מונקאטש תרס"ב), ע' לו ואילך.

ה. אמנם הגאון ר' יצחק חבר העלה לתרץ דברי רש"י באופן אחר¹⁵: יש להבדיל בין הקרבת שלמי חגיגה ביו"ט סתם (פסח וסוכות) לבין יו"ט של עצרת, שהרי ביו"ט אחרון של פסח וסוכות אין דין תשלומין, ומי שלא הקריב חגיגתו עד אז — בהכרח הוא צריך להקריבה ביו"ט עצמו, וממילא אין להבדיל בין יו"ט ראשון ליו"ט אחרון; אבל בעצרת, שיש לה תשלומין, סוברים ב"ש, שיוכל להקריב בימי התשלומין ואינו צריך 'לחלל' החג בהקרבה לגבוה ביו"ט עצמו.

אלא שכבר הקשו עליו¹⁶, שלפי סברא זו יצטרכו ב"ש להתיר הקרבתן של עולות ראייה ביו"ט אחרון (וממילא ביו"ט ראשון...) שאין לו תשלומין, והרי מצינו, שב"ש אוסרים בעולות ראייה, ומה ההבדל ביניהם לבין שלמי חגיגה? ונראה לי ליישב קושי זה עליו בהקדם קושי אחר לב"ש: שהנה לעיל¹⁷ אמרנו, כי שלמי חגיגה הם כשלמים לכל דבר, אלא שהותרו ביו"ט משום תובת היום ("וחגותם" וכו'), ולכולי עלמא בודאי לב"ש שלמי נדבה אינם קרבים ביו"ט¹⁸; ולפי זה כמה נשחנה דין שלמי חגיגה מעולת ראייה, שאף היא תובת היום, ובה סברי ב"ש שאין להקריבה אף על פי כן?

על כרחנו יש לומר, שיש הבדל בין שלמי חגיגה לעולת ראייה בכך, שהשלמים מותרים באכילת אדם, ובאופן הבא: שני איסורים הם בקרבנות: א. משום מלאכת יו"ט, ב. משום 'לכם ולא לגבוה'¹⁹; בעולת נדבה המקריב עובר על שני האיסורים; בשלמי נדבה — עובר על השני, אך אינו עובר על הראשון, כיון שיש בהקרבתו צורך אוכל נפש²⁰; אולם בשלמי חגיגה הרי כתוב "וחגותם אותו חג לה'", ואם כן חידשה לנו התורה בזה, שדין 'לכם ולא לגבוה' לא נאמר לגבי החגיגה, ואיסור מדין 'לא תעשה' אין כאן, שהרי הם שלמים, ולפיכך הותרו שלמי החגיגה; לעומת זאת בעולת ראייה, אפילו אם נאמר שהיא תובת היום, מ"מ יקשה לומר שכללה הכתוב כחידוש ההיתר של "וחגותם" משום שיש לנו לתפוס המועט, ובעולת ראייה לעולם נצטרך לחדש, כי אף איסור המלאכה נדחה כאן.

15. בהשמטות והוספות שנדפסו בסוף סדר טהרות בש"ס דפוס ראם, והובאו דבריו ע"י המהר"ש ליברמן בתוספתא כפשוטה לחגיגה ע' 1302 הע' 47, עיי"ש.

16. ר' דברי מהר"ש ליברמן שם בסוף ההצעה.

17. ריש אות ג, וע' הע' 12.

18. ר' סוגית ביצה שם, שנחלקו אמוראים אם נחלקו ב"ש ובי"ה בזה או שלבי"ע נדרים ונדבות אינן קרבים ביו"ט, וכן שם לקמן דף כ ע"א בענין 'ויעשה כמשפט', עיי"ש.

19. ביצה כ ע"ב, ועיי"ש בתוספות ד"ה לכם ולא לנדבים, שדרשה זו אין לבי"ה.

20. תוספות מגילה דף ה ע"א עולת ראייה.

העולה מן הדברים²¹, כי לעולם יש להבדיל בין השלמים לעולה; בשלמים, כיון שיש יסוד להתירן מדין חובת היום — הותרו ואין לחוש לאיסור מלאכה; אך בעולות, אף אם יש יסוד לחובת יום, מ"מ איסור האכילה מונע מהם להיות מותרים לגמרי. בזה מיושבת קושית ר"ש ליברמן על ר"י חבר — שבאמת כיון שביר"ט אחרון אין תשלומים יותר, מותר להקריב שלמי החגיגה, שכן נאכלים בו ביום, אך לא נוכל להתיר גם העולות שאינן נאכלות, ודו"ק היטיב בכל זה.

ו. לסיכום הדברים, נמצינו למדים כי לשיטת רש"י (הן לפי תירוצו של החת"ס והן לתירוצו של ר"י חבר) מדובר במשנתנו במקרה מיוחד, ונשתנה דין עצרת (או עצרת בע"ש) מדין יו"ט דעלמא, ואסרו להקריב בה שלמי חגיגה ודחאום לימי התשלומים או ליום טובח.

בזה מבואר יסודו של יום טובח שהעלינו למעלה לבררו²². שהנה לא נזכר ענין יום טובח בפסח ובסוכות כלל, ואע"פ שבימי חול המועד אפשר להקריב החגיגה והראייה והן הן ימי התשלומין שם וכאמור, ולכאורה קשה מדוע לא יחלקו ב"ש וב"ה בענין יום טובח שיהא ביום א' של חוה"מ? ונראה לי, שלשיטת רש"י הכל מבואר. שהנה, כפי שהעלינו, באמת סובר רש"י כי ב"ש מתירין להקריב שלמי חגיגה כיו"ט בפסח ובסוכות (ואף בראשון), וממילא למחרת יו"ט מקריבים בעיקר את עולות הראייה²³; ואולם בעצרת, שלדעת ב"ש אין מקריבים בה שלמי חגיגה כלל, כיום שלאחריה יקריבו יחד שלמים ועולות, ונמצא יום זה מיוחד משאר ימי התשלומים בכך, שעיקר קרבנות היום (מחוץ לקרבנות הציבור) קרבים בו, ולכן עשאוהו ב"ש כיום שמחה מיוחד, וקראו לו יום טובח' על שם הקרבנות העולים בו; ולדעת ב"ה — אף שימי התשלומים בודאי נדרשים מן הכתוב, מכל מקום אין צורך ביום מיוחד, שכן לעולם קרבנות היום (בין שלמים ובין עולות) קרבים מעיקרם כיו"ט עצמו ואף בשבועות, ולכן אין להם יום טובח.

21. ומקורם כחזון יחזקאל הנ"ל, ראה שם בחידושים.

22. ר' לעיל סעיף ב.

23. ומי שלא הספיק מקריב גם שלמי חגיגה.

א. למדנו בירושלמי²⁴:

אמר רבי יוסי בי רבי בון: רבי שמעון בן לקיש הוה עבר קומי סדרא (עבר לפני ביהמ"ד) ושמע קלהון קריי הדין פסוקא²⁵; "ויזבחו לה' זבחים ויעלו עולות לה' למחרת היום ההוא"²⁶ — אמר: מאן דמפסיק ליה כבית שמאי, מאן דקרא כוליה — כבית הלל. ניחא עולות למחרת היום ההוא, שלמים למחרת היום ההוא ואין שלמים באים כבית שמאי? — אמר רבי יוסי בי רבי בון: דוד המלך מת בעצרת והיו כל ישראל אונגין והקריבו למחר.

דברי הירושלמי קשים מכמה פנים. ראשית, מה בא רבי יוסי להשמיענו — האם לספר כי דוד מת בעצרת? שנית, כל דברי ריש לקיש מופלאים; בשלמא מאן דמפסיק בפסוק, והקרבת הזבחים נעשתה מאתמול והעולות למחרת — הוא באמת כב"ש, המתירים בשלמי חגיגה והאוסרים בעולות²⁷; אבל מאן דקרא כוליה, ולפי קריאתו הקריבו גם השלמים וגם העולות למחרת — הוא לא כב"ש ולא כב"ה, והכיצד אומר ריש לקיש דהוא כבית הלל²⁸? שלישית, כבר הקשה הר"ר אלחנן מבעלי החוספות²⁹ מה ענין האנינות לכאן, והרי למדנו³⁰ כי דוד המלך מת בעצרת שחל להיום בשבת, וממילא לא היו יכולין להקריב!

ב. נראה לפרש הירושלמי, כי עיקר תירושו ללמדנו אפשרות התשלומין. לשיטת ב"ש, שיש יום טבוח לענין עולות הראייה, פשוט, שמאן דמפסיק בפסוק מפרשו כשיטת ב"ש; אך מאן דקרא כוליה אינו יכול לפרשו לענין תשלומין. שהלא לא יהיו כאן תשלומין לא כב"ש ולא כב"ה³¹, ועל כרחך יפרש הפסוק לענין

24. חגיגה פ"ב ה"ג, ומקבילה בביצה פ"ב ה"ד. ור' הגהות מהר"י לנדא כאן.

25. דברי הימים א פרק כט.

26. ראה שם בקרא, שהדבר אירע לאחר "ויברך דוד את כל הקהל" וכו', והיינו בפירוחו מקהל עדת ישראל לפני מותו.

27. ולפי"ז סובר הירושלמי דלב"ש שלמים קרבים ביד"ט, ודלא כרש"י ומכאן ראייה למש"כ לעיל (פרק ראשון סעיף ג) כי אף לירושלמי שלמי חגיגה קרבינ לב"ש, ודו"ק.

28. ועיי' בפ"מ וקה"ע, דבריהם בפירוש הקטע דחוקים.

29. בסוגיית חגיגה כאן, ד"ה אף עצרת.

30. בבלי שבת דף ל ע"א.

31. כהע' 27 למעלה.

קרבנות נדבה ושלמי שמחה, דכיון שאין קבוע להם זמן גם לב"ה מקריבם למחר; ועל זה הקשה הירושלמי "ניחא עולות", שאין עולת נדבה קריבה ביו"ט אף לב"ה³², אך שלמי נדבה (או חגיגה) מהיכי תיתי לאסור, הלא רק ב"ש אוסרים בהם!³³

ועל זה תירץ ר"י בר"ב כי לדעתם של ב"ה (ולמאן דקרא כוליה) לעולם אפשר לומר, שהכוונה לקרבנות החובה (שלמי חגיגה ועולות ראיה), ונדחו למחר משום שהיו ישראל אוגנין, ואם כן למד מכאן הירושלמי אפשרות התשלומים במקרה שאדם לא יכול היה להקריב במועדו.

בחידושי הצ"ח כאן הקשה, דאם לית ליה לירושלמי דרשת ר"א אר"א דגמ' דירן, א"כ אין ראייה גם מן הכתוב בדב"ה, שהרי בעצרת שחלה להיות בשבת, הואיל ואי אפשר להקריב בה כלל, גם ב"ה מודים שיש לה יום טובות (והן הן תשלומיה, ללא דברי ר' אושעיא!) למחרת, ומש"כ ב"ה במשנה "אין לה יום טובות" היינו כחול דווקא!³⁴ (אין זו קושיית התוספות, שהם הקשו על ר"י בר"ב מדוע אינו מתרץ הקושיא על מאן דקרא דכוליה — שהדבר היה בשבת ואינו צריך לאנינות; אמנם לפי תירוצם המסופק, שנחלקו הירושלמי והבבלי אם באותה שנה חלה עצרת כשבת אם לאו, מתורצת גם קושיית הצ"ח, ודר"ק).

עוד הקשה הצ"ח, שהרי לעיל בחגיגה³⁵ נחלקו אמוראים אם דין תשלומין הוא לראשון או זה לזה, עיי"ש, ובתוספות שם³⁶ הוכיח דבשבעות לכ"ע הן תשלומין לראשון ובגמ' שם שאלו למנ"מ, ותירצו בחיגר ונתפשט, ולפי"ז מי שלא היה ראוי בראשון שוב אינו מקריב. וא"כ קשה טובא על הירושלמי, שאם היו אוגנין בראשון א"כ לא היו ראויין להקריב, ומדוע הקריבו למחר בכלל?³⁷ הצ"ח תירץ הקושיות זו בזו: באמת גדחו למחר בגלל השבת, וחידוש הירושלמי הוא, שבמקרה זה אינם נקראים 'לא חזי', אע"פ שהיו אוגנים, כיון שהדחייה בגלל השבת מכרעת, ולפי"ז מי שהיה חיגר ביו"ט שחל להיות בשבת ונתפשט למחר יכול להקריב מדין תשלומין לכ"ע.

32. ועי' בבלי ביצה יב ע"א, שהשוחט עולת נדבה ביו"ט לוקה דווקא לב"ש, אך פשוט שגם לב"ה יש איסור לשחוט אלא שאין לוקה בגלל 'מתוך', ואכמ"ל.

33. ולפי"ז צ"ל שנחלקו גם בשלמי נדבה, וראה לעיל הע' 18.

34. בזה מיושבת קושיית הטורי אבן כאן, מדוע לא הקשתה הגמ' רישא לסיפא, עיי"ש.

35. דף ט ע"א.

36. ד"ה תשלומין.

37. ולשיטת הבבלי שהיה בשבת לא קשה, שהרי התוספות בחגיגה יז א ד"ה יום טובות כבר פסקו, שאין היום מעכב ואין זה בגדר 'לא חזי', עיי"ש.

אבל יש לדחות, שהרי בוותר תרומה מצינו, שדוד מת בחצי היום, וא"כ היו ישראל ראויין בשחרית, ושוב אין חידוש בדחייתם מטעם השבת; ועוד — שהרי אין אנינות בשבת ויו"ט, ובכלל דברי ר"י בר"ב הם לפלא, שכיצד לא הקריבו מדין אוננין?

יש לומר, שלעולם היו אוננין ביום א, למחרת השבת ומשום תובת הקבורה³⁸, ועל כן נדחו ליום טובה ביום ב בשבוע, ומכאן דיש תשלומין. אבל לפי זה אין להבין מה הקשה הר"ר אלחנן בתוספות, וכן קשה לפרש "למחרת היום ההוא" כחל על יום ב, וצ"ע.

הצל"ח סיים מערכתו באמרו, שעל כרחנו בא הירושלמי להשמיענו דרך אגב דין תשלומין, ולכן שינה ואמר שנדחו כיון שהיו אוננים, ועל זה הקשה הר"א בתוספות, שאין לדבר שחר אם היה בשבת ומה פשר האוננות בכלל, ועל כן תירץ שהירושלמי סבור כי היה בחול, ודו"ק שם בכל דבריו הנפלאים.

ג. מכל מקום גם עתה עדיין קשה, מדוע לא הקריבו ביום אע"פ שהיו אוננין, שהרי אין אנינות ביו"ט. על כרחנו נאמר, שמכאן למד הירושלמי דין תשלומין: אם אפשר לדחות למחר, מדין תשלומין, אם כן אין הכרח להקריב היום באוננות — ואע"פ שהוא מותר מעיקר הדין, מ"מ יש חשש לחסרון בשמחה הראויה למי שמקריב קרבנותיו ביו"ט; ולפי"ז לכאורה נראה, שלדעת הירושלמי יש לב"ה אף הם דין יום טובות בעצרת שחלה להיות באמצע השבוע, שכן הקפידו ישראל להקריב קרבנותיהם "למחרת היום ההוא" בדווקא, וצ"ע קצת ויש לישב³⁹.

ד. מרן התת"ס סופר יישב באופן אחר⁴⁰:

בימי דוד עשו יום טובות תמיד ביום ב בשבוע בעצרת שחלה בשבת, כדי שלא יטעו לומר שעצרת אחר השבת (כדעתם של צדוקים בימי בית שני); אבל באותה עצרת שבה עלתה נשמתו של דוד המלך ע"ה למרומים, וחלה עצרת בשבת, היו יכולים לעשות יום טובות ביום ראשון, שהרי היו כולם אוננים והיה ניכר לעין כל שאין זה יו"ט⁴¹, כלומר, דברי ר"י בר"ב אינם מוסכים על האנינות ביו"ט כלל, אלא על האנינות ביום א, שמשום כך הקריבו למחר (ולא לאתר מחר).

38. זכמו שפסק הרמב"ם בפ"ב מהלכות ביאת המקדש ה"י, שביום קבורה אסור להקריב ולאכול בקדשים מדרבנן.

39. שאפשר לומר כי לעולם יש להפריד בין ימי תשלומים ליום טובות, וגם הירושלמי ס"ל כר"א אף שאין דבריו מפורשים שם לפנינו.

40. ר' ביחידושי סוגיות הנ"ל, הע' 14.

41. ודומה לדברי משנתנו שכמקרה כזה מותרים בהספד ובתענית וכו'.

לפי דבריו למדנו דין יום טובות ממש מדוד המלך (דווקא בעצרת שחל להיות בשבת), שהרי אם רק בדין ימי תשלומין עסקינן — אין זה יום טוב מיוחד ואין חשש שמא ילמדו מתוכו שעצרת אחר השבת. לסיכום פרק זה ראינו, שנחלקו החת"ס והצל"ח אם לקבל דברי התוספות, שנחלקו הירושלמי והבבלי לענין העצרת בה מת דהע"ה; לדעת הצל"ח ככל הנראה סובר הירושלמי כי דוד מת בחול, ואילו לדעת החת"ס מת דוד בעצרת שחלה בשבת.

פרק שלישי

א. מעתה נוכל לחזור לראשית עיוננו במשנה, אך נצטרך להקדים לכך עוד קטע בסוגיין⁴²:

‘מותרין בהספד וכתענית שלא לקיים את דברי האומרין עצרת אחר השבת’ — והאימתר⁴³ מעשה ומת אלכסא בלוד ונכנסו כל ישראל⁴⁴ לסופדו, ולא הניחם רבי טרפון מפני שיר"ט של עצרת היה; יום טוב ס"ד? אי ביר"ט, מי קאתו⁴⁵? אלא אימא מפני שיום טוב⁴⁶ היה! (כלומר: על כרחנו שרבי טרפון הורה לא להספיד ביום טובות, והרי במשנה שנינו כי ‘מותרין בהספד ותענית’?) — לא קשיא: כאן ביר"ט שחל להיות אחר השבת, כאן ביר"ט שחל להיות בשבת.

כלומר, אם חל יום טוב במשך השבוע (“אחר השבת”), חל יום טובות ביום שלאחריו, ובמקרה זה פסק רבי טרפון שלא להספיד; במשנה מדובר ביר"ט שחל בשבת (ובמקרה זה מודים ב"ה שיש יום טובות ביום א, ואז מותרים בהספד וכו') ורק אז יש להדגיש שיום א, שבו טובחים הקרבנות, אינו יום טוב, והרגשה זו מושגת ע"י היתר ההספד והתענית וכה"ג אינו מתלבש בכליו וכו'.

לכאורה קשים הדברים להולמם; כי מתברר, שרבי טרפון קיים יום טובות

42. להלן סוף דף יח ע"א.

43. המבוא להלן הוא ברייתא (והיא התוספתא בסוף פ"ב בחגיגה), ולכן הגיה הר"י פיק-ברלין בגליון שצ"ל “ההתיא”. בכ"י מינכן רשום כאן “והא””, וכנראה פירושו “האיתא”, ובדק"ס הביא שיי"ג “ירמינהו”, והוא הנכון לדעתו.

44. בתוספתא “אנשי עירודת”, ולנוסח זה לא היתה כאן הוראה לכל ישראל אלא לכפופים לר' טרפון מן הסביבה, ור' להלן שיש לזה נ"מ חשובה.

45. בכ"מ: “אי ביר"ט, אינהו מי קאתו”? ותיבות “יר"ט ס"ד” ליתא.

46. בכ"מ: יום טובות. ועכ"פ פשוט שהיה רשום בר"ת “יר"ט” וכראשונה פשטו יום טוב ואח"כ יום טובות (או טובות), ודו"ק.

ביו"ט שחל באמצע השבוע, והרי זו דעת בית שמאי (שלכ"ה אין יום טבוח כלל במקדה זה!) – וכיצד פסק רבי טרפון כב"ש? לכאורה נראה מכאן, שרבי טרפון מתלמידי ב"ש היה, וכך אמנם מפורש בדברי רש"י ביבמות⁴⁷, וכך משמע מעוד שני מקומות בש"ס⁴⁸; אבל כבר הקשה מרן החיד"א⁴⁹, שאפילו אם היה ר"ט מב"ש, הכיצד פסק הלכה כמותם לכל ישראל?⁵⁰ וביותר קשה, שהראשונים פסקו הלכה כרבי טרפון, הלא הם רבינו ישעיה דיטראני הזקן, וממנו בשבלי הלקט⁵¹ ובאגור⁵² והביאו מרן הכית יוסף להלכה בסמ"ק תצ"ד! וזה לשונו של הרי"ד⁵³:

ומותרין בהספד ובתענית והתניא מעשה ומת אלכסא בלוד וכו'... ומכאן מוכיח שאסור להתענות במוצאי חג שבועות אפילו בזמן הזה, דהא רבי טרפון בימי תורבן היה.

אמנם כבר הקשה כן הרי"ד עצמו ותירץ, וזה לשונו⁵⁴:

...ולפי"ז יהא רבי טרפון כב"ש... וי"ל הכי קאמר: בית הלל אין צריכים יום טבוח, דאי בעי כולהו מקרבי ביו"ט, אבל מיהו סתמא דמילתא דאין כל ישראל יכולים להספיק ולהקריב שלמי חגיגה ועולה ראייה ביום ראשון, והרבה מקריבין ביום שני והלכך יום שני של עצרת הוא אסור בהספד מפני שהוא יום טבוח ואע"פ שכל שבועה יש להם תשלומין לא נוכל לעשות מכולן יום טוב אלא יום אחד וכו', ודוקא עצרת יש לה יום

47. בבלי יבמות טו א ר"ה רבי טרפון, והוא בענין צרת הכת, שאמר שם ר"ט "תאבני מי יתן לידי צרת הכת ואשאנה", ועיי"ש בחוס' ישנים שהפכו הגירסא, ובמה שהאריך מהר"ש ליכרמן בתוספתא כפשוטה במקומו, ואכמ"ל.

48. האחד בענין הטיה בק"ש של ערבית במס' ברכות (פ"א מ"ג) והשני במס' שביעית בענין מח' ב"ש ובי"ה אם אוכלים שלא בטובה דווקא (פ"ד מ"ב) והביא הירושלמי שם, שרבי טרפון ירד לחרמו לאכול שלא בטובה דווקא, כב"ש, והכונה עבדיו וכו', ושם גם מציין הירושלמי שבב' מקומות אלה עשה ר"ט כב"ש ונסתכן.

49. בברכי יוסף בס"י תצד, עיי"ש שהאריך בדברים מחכימים.

50. אמנם י"ל, שכזמנו של רבי טרפון טרם הוכרעה ההלכה כב"ה, והכרעה זו ומנה בסוף תקופת יבנה ואכ"מ להאריך בבירור השאלה; ולגירסת התוספתא (לעיל הערה 44) לא קשה מכאן כלל ודו"ק.

51. שבה"ל השלם (מהדורת בובר) ס"י רסב.

52. אגור השלם (מהד' הרש"ר, ירושלים תש"ך) ס"י תרסה.

53. בפסקיו בסוגיין (מהד' מכון התלמוד הישראלי השלם, ירושלים תשל"א).

54. והובאו דבריו ע"י המהדיר פסקי הרי"ד בהע' 60, עיי"ש.

טבות למוצאי יו"ט אבל לא שאר ימים טובים... ומבואר שיום טובות נהוג אפילו לב"ה ולא דוקא בחל עצרת בשבת.

לכאורה קשים הדברים להלמם; אם נחלקו ב"ש וב"ה האם עושין יום טובות, היינו האם מדגישים את יום התשלומין הראשון יותר משאר הימים ועושים אותו מעין 'סגן יום טוב' אם לאו, כיצד נוכל לומר שמשום שהרבים מקריבים ביום זה הוא למעשה הופך להיות יום טבות ומכריעים בזה כבית שמאי להלכה? הרש"ז מלאדי כותב בזה כרי"ד ומוסיף משהו על דבריו, וזה לשונו⁵⁵:

ואע"פ שזה הוא לדברי כ"ש, אבל לדברי כ"ה מותר להקריבן אף ביו"ט עצמו, מ"מ כיון שבדבר זה עשו כ"ש⁵⁶ כדכריהם, והרבה מישראל נהגו כמותן להקריבם אחר יו"ט ונעשה להם יום זה שהוא מוצאי יו"ט כיו"ט עצמו להאסר בו בהספד ותענית, אם כן אף עתה משתרכ בית המקדש לא הותרה ההספד והתענית בו ביום.

כלומר, למעשה נהג רוב העם בזמן הבית ככ"ש; אלה הסוברים כמותם, ועמם אלה שהיה להם נוח לדחות ההקרבה למחר אף שסוברים ככ"ה; וכיון שכך נהגו רוב העם — ומי שהוא מקריב אסור בהספד ותענית לעצמו, נמצא, שרוב העם נאסר בהספד ותענית. אנו עושים להם זכר ולכן אף אנו אסורים באלה, ואע"פ שהלכה לעולם ככ"ה.

אמנם נלענ"ד שהרי"ד והרש"ז ודעימייהו סברו כן מפני שהוקשה להם רבי טרפון. אך לפי מה שהראינו, כי ר"ט פסק בזה ככ"ש, וביותר לגירסת התוספתא⁵⁷ שלא היה הפסק לכל ישראל, נראה שיש לחפש ביאור אחר, ושלא נוכל לומר בכל זאת, כי יש דין יום טובות אף לשיטת כ"ה, וזה החילנו בעה"ת.

ב. ראש לכל עלינו לשאול כיצד קרה הדבר, שנוסח המשנה בבבלי נשתנה מכל כתבי היד ואף מן המובאה בבבלי עצמו בפנים. וכמו שהראינו לעיל בפרק הראשון⁵⁸. ומה ראו המגיהים לתקן הנוסח כאשר תיקנו?

וכאן מקום עמנו לסכם כל הקושיות שהעלינו עד כאן:

1. במה נחלקו לפנינו במשנה ב"ש וב"ה? וכי תימא שנחלקו בענין עצם הקרבת

55. שו"ע הרב ח"ד (הלכות פסח) סימן תצד סעיף יט.

56. ברפוט שלפני (שמעטין חבר"ך) כתוב כאן "כ"ה", ופשוט בעיני שהיא טה"ד.

57. ר' הערה 44 לעיל.

58. בהערה 3.

- העולות כמשנת ביצה — מדוע ייחדו מחלוקתם במשנה לעצרת שחלה בע"ש?
 (כזה כלולה השאלה שהעמדנו בראש סימן זה).
2. כיצד נפסקה ההלכה כרבי טרפון, או — כיצד פסק רבי טרפון הלכה כב"ש לכל ישראל?
3. מה פשר מחלוקת הבבלי והירושלמי (לשיטת תוספות) אם דוד המלך ע"ה מת בשבת אם לאו?⁵⁹
4. מהו מקור ההבדל בשיטות התח"ס והר"י חבר בתירוץ שיטת רש"י לענין הקרבת שלמי חגיגה לב"ש ביו"ט?⁶⁰

ג. נראה לומר, כי שתי שיטות כלליות לפנינו בהבנת מחלוקת הבתים, ולצורך דיוננו נקרא לשיטה הראשונה 'הפירוש המצמצם' ולשיטה השנייה 'הפירוש המרחיב'. לפי הפירוש המרחיב נחלקו ב"ש וב"ה בשאלה, אם בכלל יש צורך ביום טבוח אם לאו. לדעתם של בית שמאי, הואיל וצריך להקריב עולות וחגיגות גם יחד, והואיל ואי אפשר להקריב העולות ביו"ט, והואיל ואי אפשר להספיק להקריב כל החגיגות ביו"ט עצמו, יש להקדיש יום מיוחד למחרת יו"ט, ולעשות אותו יום קרבן וחגיגה ושמחה, ואין להספיד בו ואין להתענות; ואילו לדעתם של בית הלל, כיון שאפשר להקריב ביו"ט גם העולות ובודאי השלמים תחגיגה, כבר יצאנו ידי חובת "וחגותם", ולמי שלא הספיק קמו ימי התשלומין — אך אין צורך ליחד בהם יום לטבחה ולשמחה!

לפי הפירוש המצמצם לעולם מסכימים בית הלל, כי יש צורך וטעם ביום טבוח בדרך כלל, כדי שכל ישראל, שלא הספיקו להקריב ביום טוב עצמו, יוכלו להקריב כשמחה מיוחדת למחרתו של יו"ט; אלא שנחלקו ביניהם לענין קיומו של יום הטבוח ביום ראשון, ממחרת השבת: לדעת בית הלל, כדי להוציא מדעתם של צדוקים, אין לקיים יום טבוח ממחרת השבת! ואילו לב"ש, הואיל ואין להקריב ביו"ט עולות, אין ברירה אלא לקיים יום טבוח אפילו ביום א! ומודים בית הלל לב"ש, כי אם חלה עצרת בשבת, ואין להקריב בה שום דבר, אז בעל כרחנו נקריב הכל ביום ראשון, והוא יום טבוח, ומ"מ, וכדי להוציא מדעת הצדוקים — "אין כהן גדול מתלבש בכליו ומותרין בהספד ותענית..."!

ד. בהבנה זו נוכל לראות חילוקי השיטות לאורך כל הדרך: ראשית, פשוט ענין חילופי הנוסחאות במשנה. לגירסת כתבי היד המחלוקת היא בדרך המרחיבה, ולב"ה לית להו ענין יום טבוח כלל; במקורה מצויה שיטה זו

59. וכאן שייכת גם מחלוקת הצ"ח והחח"ס בהבנת הירושלמי, ר' פרק שני למעלה.

60. ראה לעיל בפרק ראשון סעיפים ג-1.

כפירוטה בתוספתא לפנינו (ושמא אין משנתנו אלא עיבוד מתומצת של המשנה שבתוספתא!), ולפנינו במשנה רק דוגמא אחת מן הרבות שם.

לעומת זאת גירסת הדפוסים במשנה היא לשיטה המצמצמת! ולעולם נחלקו ביניהן התוספתא והמשנה, ובעוד שהראשונה במפורש הולכת בדרך המרחיבה, הולכת המשנה בדרך המצמצמת, ולכן נקטה בדוגמא הפרטית-ייחידית של עצרת שחלה בע"ש! ולפי"ו מובן מדוע גרסו בדפוסים "אין יום טובוח אחר השבת" (בדברי ב"ה), שלשיטה זו באמת אין יום טובוח רק לאחר השבת! (ולפי זה מובן מדוע לא תקנו המגיהים במשנה גם את המובאה בגמרא בע"ב, שהרי כל קושית הגמרא שם בנויה על ההבנה, כי המחלוקת בענין יום טובוח היא אותה המחלוקת שבביצה בענין עצם הבאת העולות, ואילו אם היינו גורסים שם כשיטה המצמצמת, לא היתה הקושיה מתחילה).

נבדוק עכשיו את המעשה ברבי טרפון. לפי מסקנת הגמרא חלה עצרת באותו מאורע "לאחר השבת"⁶¹. לפי הפירוש המרחיב הקושי שהעלינו קיים ועומד; אבל לפי הפירוש המצמצם הכל אתי שפיר — שכן במקרה ההוא גם לפי ב"ה מתקיים דין יום טובוח ואסורים בו בהספר ותענית, ופסק רבי טרפון לכל ישראל כב"ה (ובדאי כב"ש) וכהלכה!

ואם תאמר: הלא מקורו של המעשה ברבי טרפון הוא בתוספתא⁶², ואמרנו כי התוספתא נקטה בדרך המרחיבה — וא"כ הדרה קושיה לדוכתא? אלא שכאן באות הנוסחאות השונות לעזרתנו ומבליטות את שאמרנו: בתוספתא הגירסא "בני עיירות"⁶³, ולשיטתה לעולם פסק רבי טרפון לבני מקומו וגלילו — וכב"ש; אולם לשיטת הבבלי ולגירסתו במשנה בדרכו המצמצמת יכול היה רבי טרפון לפסוק כב"ה, ובאמת הנוסח הוא "כל ישראל"!

ה. מכאן נחזור לירושלמי. ראינו כי לשיטת בעל חת"ם סופר מת דוד המלך בשבת, והיו יכולים לעשות יום טובוח באותה שנה ביום א משום האבילות-האנינות, וזה פשוט דברי ר"י בי רבי בון, שמשום כך לא דחו באותה שנה את ההקרבה לשאר ימי התשלומין, שלא היה מקום לחשש משום הצדוקים — וזו ממש שיטת הצמצום שהעלינו!

לעומתנו הצל"ח סובר, כי המחלוקת לענין יום טובוח היא כללית ואינה מיוחדת

61. ולדברינו מדיקים דברי הגמרא להפליא, שהכוונה היא לכל יום בשבוע מחוץ ליום 1 (ולשבת עצמה, כמובן) שהוא בבחינת "לפני השבת".

62. ראה הע' 43 למעלה.

63. ראה הע' 44, שם, וסוף סעיף א בפרק זה.

לחשש הצדוקים למחרת השבת. ועל כן פירש הירושלמי בדרוכו, שחלה עצרת באותה שנה ביום חול! לפי זה אתי שפיר השערת בעלי התוספות⁶⁴ דידן, כי נחלקו ביניהם הבבלי והירושלמי אם דוד מת בשבת או בחול: לפי הבבלי, התופס את המחלוקת ע"ד הצמצום, באמת מת דוד בשבת וכסוגית שבת⁶⁵; ואילו הירושלמי הולך כדרכו בשיטת התוספתא (והיא תורת א"י), ובדרך הפירוש המרחיב, ולפיכך מתפרש הענין באותה שעה בעצרת שחלה באמצע השבוע.

ו. ביישוב הקושי על רש"י הבאנו דעותיהם של החת"ס ור"י חבר, ועם העיון בהכדל שביניהם מתברר, שלדעת החת"ס לעולם מותר לב"ש להקריב שלמי חגיגה אף בשבועות, והאיסור בדברי רש"י בשמעתין הוא דווקא לגבי המקרה המיוחד של עצרת שחלה בע"ש; ולדעת הרי"ח מותר אמנם לב"ש להקריב שלמי חגיגה ביו"ט של פסח וסוכות, אך בשבועות לא — וכמו שפירשנו לעיל, עיי"ש.

לפי דרכנו הולך החת"ס בשיטתו בפירוש המצמצם, ולפי"ז באמת כל מחלוקת התנאים היא בעצרת שחלה בע"ש לחודיה, ועל כן פירש"י שלב"ש נאסרו אף שלמי חגיגה, ולב"ה הותרו גם השלמים וגם העולות; ולדבריו אין אנו צריכים לסברת המחלוקת שהעלינו לעיל בענין חשש הצדוקים, והפירוש המצמצם מתקיים משום המחלוקת לענין שלמי החגיגה.

לעומתו הרי"ח הולך בדרך ההרחבה, ולכן אינו יכול לקבל פירושו של החת"ס, שנחלקו בעצרת בע"ש לחודיה, ולכן הלך ביישוב רש"י בדרך שהלך, ועיין! (בשולי הדברים יש להוסיף מש"כ האחרונים, כי הואיל וכיום אין חשש הצדוקים קיים — שכבר בטלו מן העולם, א"כ נוכל לפסוק לאסור בהספד ובתענית במוצאי עצרת בין אם חלה בערב שבת בין אם חלה בשבת, ולכן לא חילקו הפוסקים בזה, ודו"ק).

ויהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותתחדש עבודת הקרבנות, ונוכה להעלות תמידים כסדרם ומוספיים כהלכתם ולחוג כחגיגות ועולות וניראה פני ה' א-לוקינו ברגלינו בירושלים עיה"ק השכה ונבנית, ונראה בביאת משיח צדקנו ובחחיית המתים — אמן כן יהי רצון!

64. ראה הע' 29.

65. ראה הערה 30.